

Avvittringen 1815.

Skiftesområdesutvecklingen för Bastuträsk by, Bjurholms kommun.

Kjell-Åke Johansson 1973, Tvåbetygsuppsats Socialhögskolan

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sida:

	LITTERATURFÖRTECKNING	1
	LÅTTEHETER OCH ORDFÖRKLARINGAR	3
	FÖRORD	4
1	INLEDANDE HISTORIK	5
2	SKATTLÄGGNING OCH AVVITTRING	7
2.1	Allmänt om "Kongl. Maj:ts instruktion för afvittringsrätten i Westerbottn den 23 Maji 1780"	7
2.2	Skattläggning och avvitrning av Bastuträsk byaområde	11
2.3	Det avvitrade området	14
3	LAGA SKIFTE	16
3.1	Allmänt om 1827 års skiftesstadga	16
3.2	Laga skifte i Bastuträsk 1862 - 1865	23
4	HÅGOT OM BASTUTRÄSK "AV IDAG" OCH OM BYNS FRÅLTIDA UTVECKLING	26
	AVSLUTNING	28

Tabellförteckning

Tabell 1	Bastuträsk byaområde, uppmätt vid skattläggning och avvitrning	12
Tabell 2	Skattlägningsprojekt	13
Tabell 3	Förteckning över byns avvitrade område	14
Tabell 4	Undantag av oskifte för gemensamt behov	25
Tabell 5	Skifteslagets nuvarande sammanlagda resurser	26

INNEHÅLLSFÖRTECKNING forts.

- Bilaga 1 Karta över Bastuträsk bys ägor 1815
- Bilaga 2 Karta över Bastuträsk m.fl. byar, upprättad vid skattlågning och avvitrning
- Bilaga 3 Karta över Bastuträsk skiftesområde, upprättad vid laga skiftet
- Bilaga 4 Ekonomisk karta över Bastuträsk skifteslag

LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Santal med lantmätare R Nordin, lantmäterikontoret, Umeå.

Bastuträsk
Bastuträsk byakista:

Protokoll av den 26 maj 1862
 " " 2 sept 1862
 " " 6 juli 1863
 " " 7 juli 1863
 " " 16 juli 1863
 " " 7 juli 1864
 " " 14 juli 1864
 " " 3 juli 1865

Egobeskrifning och taxeringslängd upprättad 1863

Häfdeförteckning 1863

Delningsbeskrifning för laga skiftet

Odlings- och Häfdeliqvid vid laga skiftet 1865

Karta över Bastuträsk skiftesområde - upprättad vid laga skiftet

Lantmäteristyrelsen

Akt nr 11²: Karta över Bastuträsk m.fl. byar upprättad till skattläggning och avvittring
 Akt nr 1⁵: Beskrivning till det avvittrade området
 Akt nr 11¹: Karta över Bastuträsk bys ägor 1815
 Karta över Bastuträsk bys åker 1815
 Beskrivning till kartorna i akt nr 11¹
 Skattlägningsprojekt

Lantbruksnämnden i Umeå

Inventering av Bastuträsk skifteslag i Bjurholms socken 1965.

Tryckta källor

- Utdrag utur publ. handlingar
XII Delen 1780 - 1785
- SFS 1827:62
- Ekonomisk karta över Bastuträsk
skifteslag
- Lundqvist m.fl. Hembygdsboken. Nordmalings och
Bjurholms socknars historia
Umeå 1962
- Aronson - Linder Kompendium i fastighetsrätt
Stockholm 1958
- Sällskapet för ut- Det svenska lantmäteriet
givande av lantmäte-
riets historia 1628 - 1928 Del 1
- O Isaksson Byastämna och byastadga 1967
- G Hafström Den svenska fastighetsrättens
historia. Lund 1968
- Västerbottens läns Västerbotten 1934
Hembygdsförenings
årsbok
- Å Holmbäck Speciell Privaträtt 3:e upplagen
1942
- T Björck Samling af lantmäteriförfattningar
Stockholm 1851
- Lantbruksregistret 1971
AG - län Vol. 02 s.766ff

MÅTTENHETER OCH ORDFÖRKLARINGAR

Ytmått

1 tunnland = 0,4936 hektar = 32 kappland

1 kappland = 0,0154 hektar

1 rev² = 100 stänger² = 0,0002 hektar

Rymdmått

1 parr hö = 17,7153 m³

Silvermynt

1 Daler = 32 Öre

1 Öre = 24 Penningar

Ordförklaringar

- "Flåhacka" - riva upp markens översta skikt med en särskild hacka.
- "Besuten" - minst 3 arbetsföra personer skulle kunna försörjas av hemmanet. Man skulle ha ett visst antal kreatur och kunna betala skatt.
- "Skavtäck" - man skalade bort barken på träden och tog tillvara det näringsrika vita skiktet som fanns innanför - den s.k. basten.
- "Pägata" - ursprungligen gemensam väg för kreaturen. Senare främst betydelse för den skog som fanns på den.

FÖRORD

Uppsatsen syftar till att visa skiftesområdesutvecklingen för Bastuträsk i Djurholms socken.

Då Bastuträsk är en relativt ung by och dess äldsta historia är något osäker, har jag endast **kunnat** skildra utvecklingen med avseende på skattläggning och avvittring 1815, laga skifte 1862 - 1865 samt något belysa dess framtida utveckling med hjälp av en av lantbruksnämnden gjord inventering 1965.

Jag har, i anslutning till de i uppsatsen berörda förrättningar, tagit med något ur de författningar som reglerade de olika förrättningar. Jag hoppas att detta skall göra det lättare att tillgodogöra sig uppsatsens innehåll.

Jag har valt att endast skildra förhållandena för skifteslaget som helhet och inte gå in på de enskilda fastigheternas utveckling.

1 INLEDANDE HISTORIK (Hembygdsboken)

Byns namn ger en antydning om att man tidigt brukade fiska i sjön, som ligger efter Hörneån. De små byggnader som uppfördes i samband med fisket i olika sjöar, och var avsedda för uppehållet under vinter- och vårfisket, kallades för bastur men hade ingenting med badning att göra.

Till att börja med torde Bastuträsk ha redovisats under Armsjöes längder - nuvarande Lillarmsjö - som ligger ca 7 km nedanför Bastuträsk efter Hörneån. Detta medför att byns äldsta historia är något svåråtkomlig och till en del bygger på hypotetiska resonemang, vilka endast delvis går tillbaka till kända fakta.

Armsjö upptogs som ett "finntorp" år 1670 av en vid namn Matts Hinderesson. I 1694 års mantalslängd står, förutom denne Matts Hinderesson, även en man vid namn Joen Hårtensson skriven i Armsjö. Däremot omtalas endast en nybyggare i 1692 års längd.

Med anledning av att Matts Hinderesson stod ensam skriven för Armsjö 1692, medan ytterligare en nybyggare nämndes 1694, drar man i Hembygdsboken slutsatsen att Joen Hårtensson skulle vara den förste nybyggaren i Bastuträsk och att byn troligen upptogs omkring 1693. (Hembygdsboken s. 485.)

I Umeå Jordebok av år 1697 upptogs Joen Hårtensson med 6 seland eller 1/4 jordemantal. Något eller några år senare lämnade han enclertid nybygget och begav sig till Agnäs.

När nybygget nu var ledigt, inflyttade Matts Hinderessons son, Johan Mattsson.

Byns folknämgd ökade senare ganska långsamt, men under 1800-talets början skedde en stark inflyttning - trots avsaknaden av banade vägar. Byn var inte längre någon isolerad "finnby", utan befolkningen ökade kraftigt. År 1819 fanns 92 bybor och 1840 hade siffran stigit till 130. (Hembygdsboken s. 487.)

Bastuträsk tillhörde 137:e roten Kungsman av överstelöjtnantens kompani av Västerbottens regemente. Till denna rote hörde även Armsjö och Tegsnäset i Degerfors socken. Alla andra byar i Nordmalings och Bjurholms socknar var båtmansroterade och tillhörde Ångermanland. (Hembygdsboken s. 488.)

2 SKATTLÄGGNING OCH AVVITTRING

2.1 Allmänt om "Kongl. Maj:ts instruktion för avvitringsrätten i Westerbotten den 23 Maji 1780"

(Utdrag utur publ. handlingar XII Delen 1780 - 1783
s. 50 ff.)

I och med att bruksdriften utvecklades i slutet av 1750-talet, började krav resas från brukens sida på avvitrting - dvs avskiljande av byaskogarna från kronans mark.

Det var emellertid inte endast industrin som var intresserade av att avvitrting kom till stånd i länet, utan även en allmän önskan om att kunna ta upp nyodlingar - vilket var nödvändigt för landets utveckling - låg bakom.

I "Det svenska lantmäteriet" (s. 420) sägs det beträffande faktorerna bakom avvitrtingen att "Såväl bruksintresset som en allmän önskan att tillgodose landets förkovran genom nyodlingar kommo sålunda att gemensamt utöva inflytande på avvitrtingsproblemet i Västerbotten, ehuru visserligen någon yttre samverkan mellan dessa båda intressen svårigen kan skönjas. Snarare kan sägas, att målsmännen för de olika riktningarne arbetade var och en på sitt håll oberoende av varandra".

Innan avvitrtingsverket genomfördes i länet, utarbetades en "Skattläggningsmetod för Westerbottens län; af den 23 Augusti 1773" (Djörck s. 531 ff). Vad som gav denna skattläggningsmetod särskilt intresse för avvitrtingen framkommer i dess 5:e §:

§ 5. Består marken af skogsmark eller annan värdig jordmen, så att en hemmansbrukare har sin förnämligaste beqvämhet och inkomst af åker och äng eller skogsmark, så tilldelas honom ej mer än tre å fyra hundra tunnland skogsmark på ett helt hemman eller mantal, och proportionaliter på mindre hemman. Består marken af sämre jordmen, så att hemmansbrukarens näring, dels bestående af åker och äng, och dels af skogens förädlade, så tilldelas honom fem å sex hundra tunnland på ett helt mantal; men om hemmansbrukarens förnämligaste näring består af skogens nyttjande, så tilldelas honom 7 å 8 hundra tunnland på ett helt mantal, och proportionaliter på mindre hemman, och räknat kala berg, outnyttjade färr, samt ej baserade någon matjord, samt annan skogsbunden och sterilt mark, att hvarken gräs eller trädder kan växa; hvilket landmätaren vid rättsningen bör uttälja och på chartan anteckna.

7. Detta bör ock tjena till rättelse wid skogsafvittringen, eller enskildte hemmans-egors skiljande från allmänningar, då de förre med laga kraftwinne domar icke äro tillräckligt uttäljade.

Kommentar:

Av § 5 i skatteläggningemetoden framkommer att arealen för ett mantal satts till 300 tunnland skog, om man endast använder skogen till husbehov. Om man däremot främst fick sin försörjning från skogen kunde varje mantal tilldelas högst 800 tunnland skogsmark.

Det som dock främst är av intresse för avvittringen är, att det uttryckligen fastslogs att reglerna skulle gälla även vid den kommande avvittringen. Detta innebär att delningsgrunden för avvittringen var given - mantalstalet skulle vara utgångspunkt vid tilldelningen av mark.

Ett svårlöst problem i utarbetandet av avvittringsinstruktionen var, om alla hemman skulle beröras av avvittringen eller ej. Många menade att hemman, som redan var avrösade från allmänningen genom domfästa råskillnader, ej skulle behöva avvittras. Det stycke av § 5 i skatteläggningemetoden där det sägs " - - - Detta bör ock tjena till rättelse wid skogsafvittringen, eller enskildte hemmans-egors skiljande från allmänningar, då de förre med laga kraftwinne domar

icke äro skiljde och rålaggde - -", skulle möjligen kunna ge stöd för den uppfattningen.

Här avvitringsinstruktionen fastställdes den 23 maj 1780, hade man emellertid enats om att alla hemman skulle avvitrtras. Man grundade den ståndpunkten på antagandet, att skogsmarken ursprungligen hade tillhört kronan. Äganderätten kunde då endast övergå till den enskilde, genom att kronan överlät marken till honom. De vid domstolar upprättade domarna vid olika nyttjanderättstvister om marken, ansågs ej kunna konstituera några lagliga gränser mellan de olika hemmanen och kronojorden, eftersom marken fortfarande tillhörde kronan. Marken ansågs helt enkelt, i egenskap av kronojord, ej höra under domstolarna. (Det svenska lantmäteriet s. 425-426.)

Enligt § 2 i avvitringsinstruktionen skulle landshövdingen svara för ledningen av de lantmätare, som deltog i förrättningen. Avmätningarna skulle påbörjas längst inne vid lappmarksgränsen och därifrån fortsätta i oavbruten ordning till de mer bebodda områdena.

Lantmätaren kunde till sin hjälp kalla någon person från de närmaste hemmanen för att få tillräcklig kännedom om trakten (§ 2).

Avvittring innebar att varje mantal skulle tilldelas mellan 700 och 1 400 tunnland åglig mark, allt efter markens beskaffenhet och de särskilda förmåner som fanns. Därmed ansågs hemmanet "- - - utan all vidare skattläggning - - - såsom ordentligen skattlagt - - -" (§ 5).

Avvitringsinstruktionen frångick följdaktligen bestämmelserna i skattläggningsmetoden (§ 5), där varje mantal endast svarade mot 300 - 800 tunnland skogsmark. Denna större marktilldelning per mantal enligt avvitringsinstruktionen grundades på "- - - beaktande af denna ortens särskilda beskaffenhet samt i - - - afseende på et för Inbyggarne derstädes svårare och mera utrymme tarfvande landtbruk - - -" (avvitringsinstruktionen § 5).

En särskild avvitringsrätt fanns inrättad och bestod av en domare utsedd av Kungl. Maj:t och Svea hovrätt, samt 7 ojäviga nämndemän. Även landsfiskalen, eller någon i dennes ställe, skulle vara med för att tillvarata kronans intressen (§ 1). Förutom de ovan nämnda personerna borde även den lantmätare som avmätt området i fråga, vara med och bistå med erforderliga upplysningar (§ 2).

Avvittringsrätten sammankallades av landshövdingen (§ 1).

Det ålåg domstolen att skaffa sig tillräcklig kännedom om hemmanens ägor och tillhörigheter. Detta skedde med hjälp av den vid avmätningen ritade kartan och beskrivningen till denna, samt eventuella övriga upplysningar från lantmätaren. Domstolen kunde också själv företa undersökningar och inspektioner i de frågor, där det ansågs nödvändigt (§ 5).

Domstolen skulle sedan avfatta ett eget utlåtande och sända detta, tillsammans med såväl kronoombudets som lantmätarens utlåtande och berättelse, till landshövdingen. Landshövdingen fattade sedan beslut om hur många tunnland som tillkom varje mantal (§ 5).

Själva beslutsfattandet låg alltså hos landshövdingen och ej hos domstolen. Orsaken var att avvitringen framstod, som en ren skattdrägningsåtgärd efter det vissa tunnlandtalet och skattdrägning hade sedan gammalt hört under administrativ myndighet. (Det svenska lantmäteriet s. 427.)

Avvittringsrätten hade dock ställning som verklig domstol, trots att den ej fattade det slutliga avgörandet vid avvitringen. Om det nämligen uppstod tvist vid avvitringen beträffande rågångarna för jord i enskild ägo, skulle domstolen avgöra ärendet genom dom. Sådant ärende kunde föras vidare till lagmansrätten (§ 5).

Rörde tvisten däremot kronohemman skulle domstolen endast avfatta ett betänkande, som överlämnades till landshövdingen för avgörande. Ändring kunde sökas hos kammarkollegium (§ 5).

Det kunde hända att något hemman eller byalag före avvittringen av ålder innehåft och nyttjat, eller inom rå och rör försvarat större utrymme än det tilldelats vid avvittringen. Detta område kunde dock få behållas även i framtiden, om man erlade en särskild skatt för den uppkomna överloppsajorden och uppodlade den inom föreskriven tid. Gjordes ej detta, kunde marken överlätas till någon annan, som var villig uppodla marken till ett skatteskyldigt nybygge (§ 5).

Kostnaderna för avvittringen skulle enligt Kungl. Maj:ts avgörande den 7 mars 1781 (Det svenska lantmäteriet s. 429) fördelas med vardera hälften på allmogen resp. kronan. Kostnaden för hantlangningen åt lantmätarna skulle dock helt bekostas av allmogen.

Under den tid som avvittringen pågick i länet, riktades vid flera tillfällen kritik mot förrättningsmännen, för alltför stor välvilja gentemot jordägarna. Man menade att lantmätarna vid beräkningen av hemmanens "godhet" - vilket hade stor betydelse för arealanslaget - lät sig påverkas i en för jordägarna gynnsam riktning. Då man bedömer denna kritik, måste man beakta att staten vid vissa tillfällen ej betalade sin del av arvudet till förrättningsmännen - något som ej var bra för lojaliteten gentemot staten. (Det svenska lantmäteriet s. 432.)

2.2 Skattdläggning och avvittring av Bastuträsk byaområde

År 1615 påbörjades en ordentlig avmätning och skattdläggning av Bastuträsk bys ägor. Man skulle även föreslå nödvändigt område till avvittring.

Enligt 1773 års skattdlägningsmetod för Västerbotten, skulle lantmätaren avmäta, kartlägga och beskriva den trakt, som skulle skattdläggas. Man angav hur många människor det fanns,

antal kreatur och avstånd till närmaste stad och kyrka. Dessutom skulle man ange ägornas jordmån, avkastning, uppodlingsmöjlighet, fiske, kvarnar samt övriga förmåner (§ 1).

Till grund för själva skattläggningen indelades åkern i 4 klasser, allt efter jordmån och avkastning. Klass 1 hade den högsta skatten (§ 3).

Ängsmarken indelades i 3 klasser, beroende på avkastningens kvalitet. Klass 1 hade högsta skatten (§ 4).

Även skog, mulbete, fiskevatten och kvarnar skattades (§§ 5, 6, 7, 9).

Dtt mantal motsvarade en skatt om 20 daler silvermynt (§ 12).

Vid skattläggnings- och avvitringsförrättningen uppnättes Bastuträsk byaonråde till: (se bilaga 1)

Tabell 1

Mark	Duglig mark		Oduglig mark		Totalt	
	Tunn-land	Kapp-land	Tunn-land	Kapp-land	Tunn-land	Kapp-land
Åker	13	2 1/4			13	2 1/4
Äng	581	16 3/4			581	16 3/4
Betesmark	44	31 1/4			44	31 1/4
Skog	1 885	31 1/4			1 885	31 1/4
Impediment			2 414	28 1/2	2 414	28 1/2
Summa	2 525	17 1/2	2 414	28 1/2	4 940	14

(Akt nr 11¹ - Beskrivningen)

Vid beräkningen av den nya skatten konstaterades:

att byn hade 7 1/2 mils obanad väg till Umeå och 4 1/2 mils väg till Degerfors kyrka,

att åkern ej var särskilt hårt ansatt av frost, men svårbrukad p.g.a. att den bestod av styv lera. Åkern var i behov av dikning för att kunna ge lönsam avkastning,

att mulbetet var "bärgeligt",

att två kvarnar fanns anlagda. Man malde endast till husbehov,

att fiske bedrevs i Bastuträsket, men fångsten räckte inte till husbehov,

att kreatursskötsel var den huvudsakliga sysselsättningen.

Sedan man hade värderat byns förmåner och graderat ägorna efter deras godhet, upprättades följande skattdömningsprojekt:

Tabell 2

		Silvermynt		
		Daler	Öre	Penningar
	30 1/2 kappland åker	2:a graden	26	16 1/2
2 tunnland	10 1/2 "-	3:e "	1	23
9 "	25 1/4 "	4:e "	4	23
7 3/4 parmar	hö	1:a klassen	1	30
30 4/8 "		2:a "	5	23
37 3/8 "		3:e "	5	26
Skog till husbehov			1	7
Sänre mulbete			1	7
Summa			23	13
				23

(Akt nr 11¹ - Skattdömningsprojekt)

Slutsumman, 23 daler, 13 öre, 23 Penningar beräknades motsvara 1 11/65 mantal.

Byborna enades om att fördela skatteökningen efter det förutvarande skattetalet. Detta ansågs vara mest rättvist med hänsyn till att den idoge brukaren, som hade hållit sin åker i god hävd, i annat fall skulle ha fått en större skatteökning än den som hade hållit sin åker i mindre god hävd.

2.3 Det avvitrade området

I beskrivningen till de upprättade kartorna (Akt nr 11¹) rubricerades Bastuträsk byaområde som "svagt". Han grundade detta på att byn hade lång och obanad väg till stad och kyrka, svårbrukad åker, kringsspridd myrslätter och att byn var i behov av skav- och lövtäckt för kreaturen.

Det ansågs vara skäligt tilldela byn duglig mark med 1 400 tunnland per mantal - dvs inalles 1 640 tunnland 20 kappland för byns 1 11/65 mantal.

En summarisk förteckning över den mark, som enligt utslag 1816 - fastställdes 1859 - tilldelades byn, visar att området bestod av: (se bilaga 2)

Mark	Duglig mark		Oduglig mark		Totalt	
	Tunn-land	Kapp-land	Tunn-land	Kapp-land	Tunn-land	Kapp-land
Åker	13	2 1/4			13	2 1/4
Äng	581	16 3/4			581	16 3/4
Betesmark	36	27 1/2			36	27 1/2
Skog	1 009	5 1/2			1 009	5 1/2
Impediment			4 101	3 3/4	4 101	3 3/4
Summa	1 640	20	4 101	3 3/4	5 741	23 3/4

(Akt nr 11¹ - Beskrivningen

Akt nr 1⁵ - Beskrivningen)

Vid en jämförelse av Bastuträsk byaområde före och efter avvittringen finner man, att området totalt sett blev 801 tunnland, $9 \frac{3}{4}$ kappland större efter avvittringen.

Denna utökning av byns totala markområde kan vid första påseende te sig gynnsam för byn. Om man emellertid granskar områdesutvecklingen närmare finner man att den odugliga marken ökat med 1 686 tunnland, $7 \frac{1}{4}$ kappland efter avvittringen, medan den dugliga marken däremot har minskat med 884 tunnland, $29 \frac{1}{2}$ kappland. Denna minskning av den dugliga marken blir särskilt allvarlig, om man beaktar att den till största delen faller på rena skogsmarken - närmare bestämt 876 tunnland, $25 \frac{3}{4}$ kappland.

Bastuträsk byaområde försvagades alltså högst väsentligt i samband med avvittringen. Byborna insåg detta och visade sitt missnöje med avvittringsförrättningen genom att vägra underteckna avvittringsutslaget.

3 LAGA SKIFTE

3.1 Allmänt om 1827 års skiftesstadga

De jorddelningsinstitut som förekom före laga skiftet var tornskifte, hamnarskifte och sol- eller tegskifte, storskifte och enskifte.

De första förordningarna om enskifte utfärdades i början av 1800-talet. Dessa förordningar upphävde emellertid inte det 1749 införda storskiftet, utan det stod en var fritt att välja mellan de båda formerna av jorddelning.

I de trakter där enskifte kunde genomföras, visade sig delningsmetoden medföra gynnsamma verkningar för lantbruket. Det var dock främst i slättbygderna och mindre i skogsbygderna, som enskifte var lämpligt att genomföra. Med anledning av detta försökte man finna nya metoder, som skulle medföra att enskiftets fördelar kunde behållas men samtidigt vara lämpade för hela landet.

Detta arbete resulterade i att "Stadgan den 4 maj 1827 om skiftesverket i riket" tillkon. (SPS 1827:62.)

I och med denna stadgas tillkonst infördes en ny delningsform - laga skifte.

Hafström (s. 150) säger att delningsformen " - - - kan sägas utgöra en medelväg mellan de tidigare förekommande jorddelningsmetoderna. Den medgav utläggande, där så visade sig nödvändigt, av ett större antal skiften än enskiftes författningarna tillåto, utan att dock eftergiva kravet på en verklig arrondering av ägorna i den utsträckning som var möjlig".

Jag skall i det följande redogöra något för de bestämmelser, som gällde enligt 1827 års skiftesstadga.

1 kap. § 1.

1. §.

Med Laga Skifte förstås: skrot oöfiftade, eller oö redan öfiftade men sammanblandade ägers utbrytning i så stort sammanhang, belägenheten utan någon delägares förfång möjligen må medgifwa; och ty kommer den förre benämningen af Skotöfifte och Öfiftade att härigenom upphöra.

Kommentar:

Med Laga skifte förstås alltså oöfiftade, eller redan öfiftade men sammanblandade ägers utbrytning i så stort sammanhang, som deras belägenhet, utan någon delägares förfång, möjligen kunde medge.

I den givna definitionen låg att alla delägare skulle erhålla jämgoda lotter, var och en efter sin andel i byn. Ingen skulle få bli lidande p.g.a. att för mycket av den sämre jorden tillskiftades honom eller p.g.a. ägornas belägenhet (Hafström s. 150).

1 kap. § 3.

2. §.

Har jord, som börer till by, eller till hemman, varit tvåanne eller flera åga del, genom Teg, eller Storskifte i flere skiften blifwit lagd; och den, som i sådant Skifteslag äger ett eller flere hemman, eller en eller flere hemmansdelar, Laga Skifte erhålla; hafwa och der wilsord till, utan att å Teg, eller Storskifte förut meddelad fastställelse eller elsef ingången och stadfästads förening må sådant hindra eller derföre i wägen ligga. Ej må dock redan verkställd Enskifts-delning, som laga kraft wunnit, eller Skifte, som enligt Wår Nådiga Kungörelse af den 20 Februari 1821 under sådan egenkap blifwit fastställt, genom nytt Skifte rubbas, så wida ej alla delägare sänjas, att till ännu flere beqwämlighet ågolotterne sammanläggas.

Kommentar:

I princip kunde jord, som tidigare delats genom teg- eller storskifte och i samband med detta lagts i flera skiften, på nytt skiftas genom laga skifte. Man kunde emellertid inte genom nytt skifte rubba redan laga kraftwunnet enskifte, eller skifte som enligt kungl. kungörelse av den 20 februari 1821 blifvit fastställt som enskifte, om ej alla delägare var ening därom.

En förutsättning för att laga skifte skulle kunna verkställas var att skiftesobjektet ägdes av minst 2 personer.

Laga skifte förrättades inom skifteslag. Med skifteslag avsågs all jord, som låg inom gemensamma rågångar - dvs främst byar och enstaka hemman. Till skifteslag hörde även ågor, som utan att rågångar kunde påvisas omkring dem tidigare undergått gemensamt skifte. Mark, som vid tidigare delning undantagits för delägarnas gemensamma behov, ävensom samfällt fiske eller annan oskiftad lägenhet, ansågs också vara skifteslag, vilka för sig kunde göras till föremål för skifte (Hafström s. 151).

Skiftesvitsord tillkom främst delägare -- dvs ägare av skattetal inom området. Det fordrades dock "besutenhet" hos den sökande delägaren, för att skiftet skulle få genomföras. Man kunde emellertid inte hindra förrättningens genomförande, utan att först beakta eventuell lagstadgad lösningsrätt - dvs rätt att lösa in hemmansdelar så att besutenhet uppstod (1 kap. §§ 2, 5).

Förutom skiftesdelägare tillkom skiftesvitsord även " - - Boställshafvare, de som med stadgad åborätt innehafva Kroner- eller andre publice hemman, ägare af afgårda hemman, äfvensom af sådan utjord, hwilken ej under hemman lyder, utan såsom serskild lägenhet i Jordeboken är antecknad och med Skifteslaget har sammanblandade ägor, hwarå åbo besuten är". (1 kap. § 7.)

Ett genomgående krav för skiftesvitsord var alltså besutenhet.

10 kap. § 1.

10. Cap.

Om urställandes af den mark, hwilken wid Skifte såsom Jordsämnings- eller Åfrösningsjord beräknas skall.

1. §.

Före Skiftet skall, efter anslådd besigtning, omfånget af den mark bestämmas, hwilken derwid såsom Jordsämnings- eller Åfrösningsjord ingå skall. Såsom Jordsämningsjord beräknas: someplatser, trädgårdar, åker och ång, jemte all den flögs- och betesmark, samt de fårr, mosar eller myror, som till åker eller ång med fördel och nytta kunna odlas, och i öfrigt hafwa sådant läge, att de, utan någon delägares verkliga lidande, kunna med den öfriga Jordsämningsjorden i Skiftet ingå. All den återstående till Skifteslaget hörande marken bendunnes för Åfrösningsjord; och må omfånget deraf icke tilltagas större, än nödvändigheten oundgängeligen fordrar.

Kommentar:

En fastighets ägoområde var i allmänhet fördelat på olika ägoslag. Med hänsyn till ägoslaget indelades jorden i inrösnings- och avrösningsjord. Dessa två termer betydde jord, som skulle inrösas som odlingsbar och jord, som skulle avrösas från den odlingsbara jorden. Skillnaden mellan inrösnings- och avrösningsjord var alltså inte vad som redan var odlat, utan vad som kunde odlas.

Ett laga skifte hade till följd, att de olika delägarna i stor utsträckning sinsemellan bytte ägor. Skifteslagets samtliga ägor hade emellertid inte samma värde och det var därför viktigt att ägorna genomgick en värdering, så att inte någon delägare blev lidande på markbytet. Denna värdering kallades gradering.

Regler för graderingen fanns i 11 kap. § 1, där det bl. a. hette: "Förrän om lotternes läge afgjordt warder, företages Ägograderingen - - - hvarmedelst ägor, som i anseende till deras naturliga beskaffenhet, äro sämre, och dertföre, oakttat lika skötsel, gifwa mindre afkastning, än andra af bättre jordmån, kunna genom en derefter lämpad tillökning i widden med hwarannan jämföras och till vederlag beräknas. Denna gradering skall - - - verkställas: och böra ägorna derwid efter ofwannämnde grund jämföras med hwarandra, samt under afseende å större eller mindre svårighet och kostnad wid bruket, den större eller mindre nytta och behållna afkastning beräknas, som af hwarje till godheten olika ägostycke må kunna i wanliga år erhållas och såsom stadigvarande, - - - anses. Härwid böra ägorne indelas i sådane grader - - - att ett till alla delar riktigt förhållande emellan den sämre och bättre jorden må uppkomma: - - - så att om den bästa och bördigaste jorden anses till 1 den mindre bördiga sättes till $1 \frac{1}{3}$, $1 \frac{1}{4}$, $1 \frac{1}{2}$, $1 \frac{3}{4}$, 2, 3, - - -".

Kommentar:

Graderingen gick i princip till så, att värdet per ytenhet av vissa representativa ägor inom området beräknades. Den bästa jorden, med avseende på jordmån,

brukningsförhållanden och avkastning, sattes gradtalet 1. En äga, vars värde per ytenhet uppskattades till halva värdet för den bästa jorden, fick gradtalet 2 osv. En ytenhet av den bästa jorden kom alltså att i värdehänseende, motsvara två ytenheter av jord med gradtalet 2, tre ytenheter av gradtalet 3 osv.

Sedan alla ägor graderats och deras arealer uträknats, kunde man beräkna hur stor areal av den bästa jorden, som i värdehänseende motsvarade varje enskild ägofigur. Detta skedde genom att varje ägofigurs areal dividerades med dess satta gradtal. På detta sätt kom man fram till ägofigureernas uppskattade areal, eller dess uppskattningsinnehåll. Den delägare, som fick sig tilldelat sämre jord än någon annan, fick istället en större areal för att deras ägor skulle vara lika värda.

Den delningsgrund som skulle användas vid laga skiftesförrättningen, fanns angiven i 8 kap. § 1. Där sades att " -- -- Äro ägorne förut delade genom Storskifte, som förut efter förre Författningar laga kraft wunnit: hwarje delägare rätt, att wid nytt Skifte tillgodonjuta, hvad efter uppskattningsvärde mot de ägor svarar som han enligt Storskiftet innehaft".

Hade alltså storskifte övergått ägorna skulle varje delägare i samband med ett nytt skifte få ägor, som hade lika uppskattningsinnehåll, som de ägor han hade haft före skiftet.

Om storskifte inte hade övergått skifteslaget, skulle delningsgrunden utgöras av vad som var stadgat för varje landsort (8 kap. § 1).

Enligt 1827 års skiftesstadga var det möjligt avsätta "mark av oskifte" för gemensamt behov (9 kap. §§ 1, 2, 3). Däremot saknades bestämmelser om bildande av servitut. Enligt Hafström (s. 152) var det ändå möjligt upprätta servitut.

Huvudregel beträffande skiftesantalet vid förrättningen var att en var delägare skulle få sina ägor lagda i så få skiften som möjligt - i vart fall högst 3. I rikets norra delar kunde man emellertid få lägga ägorna i 4 skiften (12 kap. § 10).

Där det ej var möjligt uppnå önskad arrondering av ägorna, med alla delägare boende kvar på sina gamla tomtplatser, kunde någon eller några delägare bli tvungna att flytta till en ny tomt (13 kap. § 1). Det var i första hand de som hade de sämsta byggnaderna och tonterna, som tvangs att flytta till en ny tomt. Om alla hade jämgoda byggnader och tomter tillgreps lottning (13 kap. § 2).

De kostnader som uppstod vid en utflyttning, skulle fördelas på en var kvarboende delägare, allt efter dennes ägoandel i skifteslaget och den nytta som han hade av utflyttningen. Ersättning kunde också utgå ur allmänna medel (13 kap. § 3).

Andra ersättningar, som förekom mellan delägarna var ersättning för odlingskostnader, sparad ståndsskog och planteringar (13 kap. §§ 5, 6, 7).

Kostnaden för själva skiftesförrättningen fördelades på varje skiftesdelägare efter dennes ägoandel i skifteslaget (16 kap. § 1).

Twister i samband med laga skiftets genomförande skulle i första hand prövas av ägodelningsrätten i varje härad eller tingslag (13 kap. § 1).

Talan mot ägodelningsrättens beslut kunde föras hos högsta domstolen som sista instans (18 kap. § 19).

3.2 Laga skifte i Bastuträsk 1862 - 1865

Ett förhållandevis tidigt laga skifte påbörjades 1862 i Bastuträsk.

Under den tid som laga skiftet pågick, var nyttjanderätten till skifteslagets ägor begränsad i vissa avseenden. Det utsattes bl. a. ett vite om 50 Riksdaler Riksmünt för den, som efter ägograderingen flåhackade, skumplöjde och därefter brände jord, bortförde matjord, nyttjade skog till avsalu eller svedjade., eller använde torvmosse annorledes än till husbehov, innan de nya ägototterna tillträtts. (Protokoll den 26 maj 1862 § 3.)

Med anledning av laga skiftets genomförande ingick skiftesdelägarna en förening, där man enades om vissa frågor rörande skiftesförrättningen:

- man ansåg sig ej ha något att vinna med ett ägoutbyte med angränsande byar,
- det innevarande skattetalet skulle utgöra delningsgrund vid tilldelningen av in- och avrösningsjord,
- det skulle göras ett undantag av oskifte beträffande sågplats, bålplats, lertag och sandtag. Sand och grus fick tas till väglagning varhelst det kunde finnas på skogsskiftena. Pägata skulle avdragas på byns östra och västra sidor,
- de ersättningar som skulle förekomma mellan skiftesdelägarna var odlingsersättning och bidrag till utflyttningskostnad,
- senast den 15 september 1864 skulle de nya skiftena tillträdas,
- all utflyttning från den gamla toften skulle vara verkställd senast inom 2 1/2 år från den för tillträdet av de nya skiftena bestämda dagen. (Protokoll den 6 juli 1863 § 11.)

Man överenskom även enligt en förening "För att å byns kreatur bereda gemensamt mulbete öfverenskomma vi att blott Inrösningsjorden och ej skogsmarken kom er att instängas hvadan någon af oss ej må ega rättighet att hindra kreatursbete å den andras skogsskifte". (Protokoll den 16 juli 1863 § 16.)

Till grund för graderingen av åkern åsattes den s. k. "Gam-åkern", som ansågs ha den bästa och bördigaste jorden samt ett skyddat läge mot frost, gradtalet ett. (Protokoll den 2 september 1862 § 8.) Därefter gav man de återstående åkerägarna det gradtal, som skulle svara mot deras värde per ytenhet i förhållande till den bästa åkern. Även övrig inrösningsjord och avrösningsjord graderades på liknande sätt.

Före laga skiftet företedde inrösningsjorden en mycket splittrad struktur. Varje delägare ägde själv eller tillsammans med andra - samägandet var ofta förekommande - en mängd små ägototter, spridda över hela skiftesområdet. Detta förhållande invercade självfallet menligt på brukarnas möjligheter till rationellt nyttjande av sina ägor.

För avrösningsjorden var förhållandet ett annat. Den skog som byn hade fått sig tilldelad vid avvittringen var fortfarande i gemensam ägo och omgärdades med bestämmelser, som syftade till att skydda den från alltför hård exploatering. Denna reglering av skogens nyttjande kom till uttryck i "Dastuträsk Dyaordning av år 1850", där det i andra punkten hette "Inä icke någon Torpare, Inhyses eller Soldat, få till afsalu aflåta eller af skogen olofligt tillgripa såsom näfver eller Tjürutillverkning: hvilken, som häremot bryter gör sig förfallen till ett vite af Fem Riksdaler Banco". (Västerbotten 1934 s. 127.)

Efter laga skiftet var de olika hemmanens ägostrukturer helt förändrad. Varje delägare hade nu fått sig tilldelat såväl in- som avrösningsjord efter sitt skattetal och ingen delägare hade sina ägor förlagda i fler än 4 skiften. (Se bilaga 3.)

För att kunna uppnå den önskade arronderingen av ägorna hade emellertid 5 skiftesdelägare varit tvungna att utflytta från sina gamla tomtplatser. Kostnaden för utflyttningarna fördelades på en var kvarboende skiftesdelägare efter dennes ägoandel i skifteslaget.

Vid förrättningen gjordes undantag av oskifte för gemensamt behov med totalt:

Tabell 4

Åker		Ång		Odlingssmark		Avrösningsjord	
Revar ²	Stänger ²	Revar ²	Stänger ²	Revar ²	Stänger ²	Revar ²	Stänger ²
3	06	19	18	10	70	1 291	42

(Delningsbeskrivningen vid laga skiftet.)

4 HÅGOT OCH BASTUTRÄSK "AV IDAG" OCH OM BYNS FRAMTIDA UT- VECKLING

Vid en inventering av Bastuträsk skifteslag 1965 framkom att det då fanns 40 brukningsenheter.

På befintliga brukningsenheter fanns ett 20-tal moderna bostadshus och ett 10-tal ekonomibygnader av tillfredsställande beskaffenhet.

Medelarealen av åker och skog var låg.

Fyra brukningsenheter bedömdes kunna bli bestående på lång sikt. (Se bilaga 4. De med färg inritade fastigheterna bedömdes kunna bli bestående på lång sikt.)

Enligt de senaste uppgifterna, som jag har haft tillgång till, uppgår skifteslagets nuvarande sammanlagda resurser till:

Tabell 5

Areal, hektar ¹⁾									
Åkerarealens användning					Summa åker	Annan gräs- mark	Skogs- mark	Övrig mark	Summa areal
Foder- säd	Grönf. ens.	Vall	Pota- tis	Övrig åker					
13,2	0,3	87,9	2,8	9,6	113,8	14,1	649,9	219,0	997,8
Antal brukningsenheter			Antal husdjur						
To- talt	Därav krea- turslösa		Kor	Övriga nöt	Tackor och baggar	Svin			
19	10		29	22	36	2			

(Lantbruksregistret 1971)

1) I redovisningen ingår endast företaget med 2,0 ha åker eller mera.

Den senaste tidens utveckling anses - enligt berörda tjänstemän på lantbruksnämnden i Umeå - tyda på att ingen enda brukningsenhet skulle bli bestående på lång sikt.

Jag anser det personligen vara något märkligt att ingen enda brukningsenhet skulle bli bestående på lång sikt. Jag tycker det borde vara möjligt bilda kombinerade jord- och skogsbruk - med tyngdpunkten lagd på skogsbruk - och därmed hålla byn levande. För att det skall vara möjligt att bilda sådana enheter, torde det dock krävas en omfattande yttre rationalisering med anledning av rådande ägosplittring (jfr bilaga 4).

En annan möjlighet skulle vara att brukaren för utom det egna lantbruket även skulle ha annat förvärvsarbete. Detta förutsätter dock att lämpligt arbete kan fås inom rimligt pendelavstånd.

AVSLUTNING

Bastuträsk upptogs troligen omkring 1693 av en vid namn Joen Härtensson.

Byns folkmängd ökade sedan ganska långsamt, men under 1800-talet skedde en reellt snabb befolkningsökning. Byn var inte längre någon isolerad "finnby", utan utvecklades så småningom till en av socknens större byar.

I samband med skatteläggningen och avvittringen 1615, rubricerades byområdet som "svagt" och detta resulterade i att byn kom i åtnjutande av maximalt arealanslag vid avvittringen. Trots detta fick byn vidtänkas en kraftig minskning av sitt dagliga markområde vid avvittringen.

Vid laga skiftet 1862 - 1865 tilldelades varje skiftesdelägare mark efter sitt mantalstal. Ingen fick sina skiften förlagda i fler än 4 skiften, men dessa kunde vara belägna ganska långt ifrån varandra.

Byns framtida utveckling ter sig ganska oviss. I en utredning gjord av lantbruksnämnden 1965, ansågs att endast 4 brukningsenheter skulle kunna bli bestående på lång sikt. Senare utveckling, tyder enligt berörda tjänstemän på lantbruksnämnden, på att ingen enda brukningsenhet skulle kunna bli bestående på lång sikt.

Jag anser det emellertid vara felaktigt att man genom gällande låne- och bidragsbestämmelser, främst syftar till att bilda stora lantbruksföretag. Jag menar att det även borde finnas olika stödåtgärder till de jordbrukare, som förutom det egna jordbruket även har annat förvärvsarbete. En omvärdering av deltidjordbruket behövs.